

Sántha Attila

MAGYAR ZOLTÁN ERDÉLYI MAGYAR
HIEDELEMMONDA-KATALÓGUSA,¹
VALAMINT MELEG-INDIA ESETE
A FECSKÉKKEL ÉS A MAGYAROKKAL

Magyar Zoltán újabb monumentális munkája látott napvilágot 2021 legvégén: az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* című, 4 kötetes műve. Történik ez alig három évvel azután, hogy megjelentette 12 kötetes alapművét, *A magyar történeti mondák katalógusát*. A könyveket végiglapozva el kell ismernünk, igaz, amit a beharangozók állítanak: ez a nemzetközi folklorisztika eddigi legnagyobb szabású olyan monográfiája, amely típus- és motívumindex formájában, nagy (1995 oldalas) terjedelemben mutatja be egy európai régió prózaepikai hagyományvilágának a babonás történetekkel foglalkozó részét.

A munka így épül fel: az 1. kötet a természetfeletti világgal foglalkozik, a 2. kötet a természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberekkel, a 3. kötet egyéb mondákat tartalmaz (itt kapott helyet a bibliográfia is), a 4. kötetben van az index és a konkordancia, valamint *Az erdélyi magyar hiedelemmondák rendszere* című, 170 oldalas tanulmány.

Talán érdemes ez utóbbi tanulmánnyal kezdenünk az olvasást, ugyanis abból választ kapunk (szinte) minden kérdésünkre, amely az erdélyi magyar hiedelemmondák rendszerezésével kapcsolatos, de ugyanakkor kitekintést nyerünk a hiedelemmonda-katalogizálás nemzetközi és magyar tudománytörténeti előzményeire, dilemmáira is. A tanulmányból kiderül, sokáig egyfajta marginális műfajként szerepelt a hiedelemmonda a gyűjtők körében, „a folklórgyűjtőket, még ha a néphitet kutatták is, hosszú időn át nem érdekelte a hiedelmet magyarázó/övező történet, hanem csak a hiedelem maga”. (4. kötet, 344.) Ez csak a 20. század közepe táján változott meg, amikor rájöttek

1 Magyar Zoltán: *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus 1-4*. Budapest, 2021, Kairosz Kiadó.

a gyűjtők, hogy a történeti mondákkal szemben, amelyek a múltra koncentrálnak, a hiedelemvilághoz tartozó történetek sokkal elevenebbek (lévén, hogy olyan kérdésekre válaszolnak, amelyek a jelen problémái).

Mindenesetre dicséretre méltó, hogy épp a magyar történeti mondák 12 kötetes katalógusát összeállító kutató, Magyar Zoltán az, aki elismeri, sőt hangsúlyozza: a hiedelemmondák legalább olyan fontos szerepet töltenek be a népi kultúrában, mint az előbbieik. Ráadásul éppen a mi régióink, Erdély babonaságainak szenteli e hatalmas munkát.

A címben megjelölt Erdélyt a következő öt régióra bontja: Partium, Észak-Erdély, Dél-Erdély, Székelyföld, Gyimes, ekkora területet főd le a katalógus. Mint látható, a moldvai csángók hiedelemmondái e kötetből kimaradnak, ám csak azért, hogy idővel egy külön moldvai hiedelemmonda-katalógus is megszülessen (mikor ezt leírtam, vettem észre, hogy egyik interjújában Magyar Zoltán 2022 végére ígéri a moldvai csángó mondakatalógust).

Most pedig lapozzunk bele a kötetbe. Nyilván azon témakörök érdekelnek elsősorban, amelyekkel magam is foglalkoztam az idők folyamán. Még 2012-ben, a *Székelyföld* júliusi számában jelentettem meg az *Ő, akit Babbának neveznek – a vasorrú bábától Babba Máriáig* című tanulmányomat, amelyben arról írok, hogy Moldvában a vasfogú bába mai napig a gyermekeltevő bábát jelenti. Utánakerestem a katalógusban, van-e valami hasonló Erdélyben is. Arról, amit én kizárólag Moldvából tudtam adatolni, szépen kiderül, hogy bizony Erdélyben is használatos volt: a Bábaboszorkány címszó alatt (E 727-es jelzet) azt tudjuk meg, hogy a Marosludas melletti Andrásy-telepen 1998-ben, Kászonzeltizen 2005-ben, a partiumi Micskén pedig 2011-ben gyűjtöttek hasonló mondát. Úgyhogy egyik szemem nevet: újabb adatok bizonyítják, hogy moldvai adatközlőm nem a levegőbe beszélt; másik szemem meg sír: Keszeg Vilmos Andrásy-telepi és Magyar Zoltán micskei gyűjtésének publikálása valahogy elkerülte figyelmemet. Szerencsére ilyesmi ezután már nem fordulhat elő, hisz mindaz, ami 2021-ig fellelhető a szakirodalomban, elméletileg benne van a katalógusban jelzés szintjén.

Azért nem minden, merthogy az egész területet átfogni egy embernek képtelenség. Előfordul, hogy hiányzik egy-egy mű, amelynek azért ott kellene lennie a bibliográfiában. Ilyen Gagyi József *Hiedelemszövegek Székelyföldről* című, 2015-ben megjelent, szinte 800 oldalas, fontos

kötete. Erre úgy jöttem rá, hogy egy, az anyám által elmondott hiedelem (mit hiedelem? igaz történet!, miszerint a megguruzsmált tehén akkor ad újra tejet, ha egy patkót kezdünk verni a pajtájánál, akkor megjelenik az, aki megguruzsmálta, de nem szabad közel engedni) meglétét kerestem a katalógusban – sajnos nem találtam, pedig Gagy József gyűjtésében igenis szerepel egy erre vonatkozó atyhai (udvarhelyszéki) adat.²

Ilyen hiba mellett is szembeötlő az a hihetetlen adatmennyiség, amelyet a könyv átfog. Ki gondolná, hogy a tehén kapcsán olyan hiedelemmondák jönnek elő, mint például a boszorkány által megsimogatott tehén, a tehén nélküli tejboszorkány, a boszorkány kihaló tehene, a boszorkány rontása miatt megfajhatatlan tehén, a rontó személy analógiás főzése a megrontott tehén vizeletének forralásával, a megrontott tehén által felnyársalt boszorkány, a prikulics tehén alakban, az őt szopó és az emberek által megölt kígyó után haló tehén, a tehenet megmaró menyét, a vasfű elfogyasztását követően elpusztuló tehén (4. kötet, index, *tehén*).

Röviden összefoglalva: a kötet óriási segítséget nyújt a kutatóknak, de azért nem árt saját kutatást is végezni egy témakörben.

A MELEG-INDIÁBÓL, PAP JÁNOS ORSZÁGÁBÓL ÉRKEZŐ MAGYAR LEVÉL

Hogy mennyire gondolatébresztő tud lenni ez a mű, arra álljon itt az alábbi kutakodásom.

A G 202.4-es jelzet alatt található a Meleg-Indiát említő hiedelemmonda, amelyet maga Magyar Zoltán gyűjtött Gyimesközéplekon és Gyimesfelsőlokon 2021-ben (azaz tavaly).

„A Meleg-Indiában telelő fecske. A tavasszal a pajtába visszaérkező fecske nyakában a gazda egy kicsi cédulára lesz figyelmes. Megfogja a fészken ülő madarat, és a cédulán egy magyarul írt üzenetet talál („Hol teletél, kicsi fecske? Meleg-Indiába’, a Pap János hiába’ [padlásán]”), amiből megtudja, hogy még Indiában is élnek magyarok.

2 „– Jaj, nincsen – aszmondja –, a tehennek elvitte a boszorkány a tejit. S akkor aszmondták, hogy patkót szegezzenek a bejárathoz, es aztot kezdjék verni, akkor aztán aki elvitte a tejet, az odamegy. Aztán egy szerencsétlen vénasszony vót, aki odament. De asse vót igaz. Szóval, az igaz vót, hogy odament, s hogy az arcája olyan foltos vót, me elesett. S a szerencsétlen asszony odament valamiért, a vénasszony. Az megtörtént vót. S reafogták, hogy boszorkány.” *Hiedelemszövegek Székelyföldről*. Gyűjtötte: Gagy József. Szerkesztette: Dyekiss Virág. L’Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, 2015, 123. p.

Hiedelemvilágunk egyik soha nem kutatott eleme Meleg-India. Pedig, mint látni fogjuk, ezt a földrajzi nevet a közelmúltig (a népi kultúra erős visszaszorulásáig) minden magyar ismerte.

Gyermekkoromban úgy mondták mifelénk, amikor összegyűltek a madarak, hogy „készülnek Meleg-Indiába”. Mostani szászfalusi szomszédomra, az 54 éves Deák Tiborra is rákérdezek, hova mennek a fecskék ősszel, azonnal rávágja, hogy Meleg-Indiába, gyermekora óta tudja. Ellenőrizendő, hogy máshol is ismerik-e, felhívtam Duma-István András klézsei (Bákó megye, Moldva) barátomat, gondolkodás nélkül válaszolta: Meleg-Indiába. Ő egy kevéssel többet tud: emlékszik arra, hogy kíváncsi gyermekként rákérdezett az öregekre, hol van Meleg-India, és azt válaszolták neki, hogy „messze, de régen sokat jártunk oda”. Tovább kérdezősködött, hogy akkor mi onnan jöttünk-e, a válasz az volt, hogy „nem, csak sokat jártunk oda”. Ezek után elmondtam neki a Magyar Zoltán által gyűjtött mondát, miszerint a fecske magyar nyelven írt levelet hoz Meleg-Indiából (merthogy nemcsak gyűjtő-adatközlő kapcsolat van köztünk), és kérdeztem, tud-e ilyesmiről. Nem ismeri, nem hallott semmilyen magyar nyelvű levélről.

Egy 1857-es írás szerint Meleg-India az örök nyár, az örök szerelem országa: „Miért adta a természet ama kedvezést a vándormadaraknak, hogy örök nyárban, örök szerelemben éljenek? A fecske, gólya bevégzén szerelmét Magyarországon, miután itt már a szerelmesekre különben is hideg idő jár, fölszedi sátorfáit s elmegy a meleg Indiába, s ott újra szerelmeskedik a jövő tavaszig.”³

1866-ban a násznagy egy esküvőn így búcsúztatja a Magyarországra, egy jobb helyre költöző menyasszonyt:

„A nap rövid, az idő zord, el kezd hidegedni,
A vándormadárnak el kell innen menni. (...)
Hajnal hasadtával
Repeső párjával
Oly szépen énekelt –
Melegebb országba,
Meleg Indiába
Zord bérceink közül,
messze kell repülni.”⁴

3 Romeó: Pesti levelek X. *Nővilág*, 1857. szept. 20. (37. szám) 584–585. p.

4 K.: Egy magyaros nászünnepegy Rogozon (Erdélyben). szept. 23. *Vasárnapi Ujság*, 1866, 494–495. p.

A híres keletkutató, Bálint Gábor 1903-ban azon dohog, hogy a székely gyermekek „Az egyetemes földrajzból annyit tudtak, hogy Meleg-India messze Keleten van, ahol a fecskék telelnek s az Ope-rencziás tengeren vannak az ember evő vadak szigetei.”⁵

(Ugyan értem, hogy a földrajzoktatás szempontjából mi volt a baja Bálint Gábornak, ám azt nem, hogy a magyarság hiedelemvilágát miért kellett ennyire leszólnia.)

1912-ben egy dr. Kristóf György nevű középiskolai tanár a szászvárosi (Királyföld, Dél-Erdély) Kún-Kollégiumban beszédet tart, és ezt mondja: „Ugyebizony láttatok már nem egyszer ilyenkor kora őszi napokon melegebb tájak felé költözőkódó fecskéket? (...) Mert fáj ugyan, hogy itt hagynak bennünket, de azt is tudjátok, hogy ők most jobb hazába mennek, mi úgy mondtuk kis gyermek korunkban: meleg Indiába. Azért hát isten veletek, kedves fecskék, jussatok el meleg Indiába, legyetek továbbra is vidámak, boldogok.”⁶

Egy Zsigmond József nevű levelező így ír 1981-ben: „Talán nem érdektelenek a Felső-Maros menti Magyarón szerzett gyermekkori élményeim. Ott már a kisgyermekek is tudták, hogy a fecskék vándormadarak, s hogy szeptember 8-án, Kisasszonynapkor gyülekeznek, hogy elvándoroljanak... méghozzá – úgy tartották – »a meleg Indiába«. Így mondták ezt szüleink és tanítóink is az 1920-as években.”⁷

Az eddigiekből az világlik ki, hogy Meleg-India az örök nyár, az örök szerelem országa, egy jobb hely, ahol paradicsomi állapotok uralkodnak, ha nem ez maga a földi paradicsom.

KICSODA PAP JÁNOS?

A paradicsomi jelzót jól jegyezzük meg, ugyan a Magyar Zoltán által lejegyzett mondában erről nemigen esik szó. Ám megtudunk belőle valami egyéb fontos információt: hogy Meleg-Indiában lakik egy Pap János nevű ember (akinek a hiújában telelt a fecske).

És innen sikerül felfejtenünk azt, hogy a monda legalább 800-900 éves, de lehet akár jóval idősebb is. Sőt talán még a magyar őshazakeresésben is segítségünkre lehet.

5 Emlékezzünk a régiekről. Írta: dr. Bálint Gábor. Melléklet a *Székely Nemzet* 1903. évi 192-ik számához (dec. 24.).

6 *A szászvárosi államilag segélyezett Ref. Kún-Kollegium értesítője az 1912–13. tanévről.* Szászváros, 1913, 6–7. p.

7 *Elet és Tudomány*, 36. évf. (1981. július 17.) 29. sz. 2. p.

Ki volt ez a Pap János? Mivel a csángók között jegyezte le Magyar a mondát (még ha nem is a moldvaiak, hanem gyimesiek között), nyugodtan feltételezhetjük, hogy a keresztnévhez fűződő jelző előre került (moldvai) csángó szokás szerint (az *András bácsi* helyett ők *bácsi András*t mondanak) – annál is inkább, hogy ritkán, de a gyimesi csángók is használják ezt a formát (egy gyimesfelsőlaki kocsmában csíptem el anno egy ilyen beszélgetést). Vajon nem ugyanilyen forma lenne a pap János is, ami János papot takarja?

De bizony igen: ugyanis a középkori kereszténység egyik fontos hiedelme az, hogy létezik egy távoli, messzi, paradicsomi ország, amelynek János pap a vezetője.

JÁNOS PAP ORSZÁGA

A Jézus születésén megjelenő keleti háromkirályok utódaihoz kötődik az a történet, melyet Freisingi Ottó jegyez le 1154-ben, hivatkozván egy három évvel korábbi pápai audienciára (melyen ő is részt vett). III. Jenő fogadja a szíriai Dzsabala városának püspökét, aki elmondja, hogy János pap, egy messze keleten levő nesztoriánus keresztény nép királya, aki a háromkirályok népén uralkodik, harcol a muzulmánok ellen, és Jeruzsálemet is fel akarja szabadítani: „sok évvel ezelőtt valami János király és pap, aki Perzsián és Armenián túl Kelet legszélén lakozott s népével együtt keresztény vala, persze nestoriánus, a perzsák és a médek királyait, a két Samiardusoknak nevezett testvért, haddal megtámadta és Ebactanit, a melyről fentebb már említés történt, azon királyoknak a székhelyét elfoglalta. (...)”

Azt is beszélnek róla, hogy a mágusoknak, a kikről az evangélium is említést tesz, régi nemzetségéből való s hogy ugyanazon népek felett uralkodik, mint amazok és oly nagy hírnévnek és bőségnek örvend, amint mondják, hogy csakis smaragd jogart használ. Atyáinak, a kik Krisztust a jászolban imádni elmenének, példáján fellelkesülve, elhátározta, hogy Jeruzsálembe megy, azonban, amint állítják, a fent említett okból akadályokba ütközött.”⁸

A történet nem áll meg itt, 1170 körül I. Manuél Komnénosz bizánci császár levelet kap János paptól, aki beszámol az uralma alatt álló csodás birodalomról, melynek lakói között vannak egyszarvú és egy-

8 *Freisingi Ottó krónikája.* Fordították dr. Gombos F. Albin, Irsik József és dr. Vajda György, bevezetéssel és magyarázó jegyzetekkel ellátta dr. Gombos F. Albin. Budapest, 1912, Atheneum, 360–361. p.

szemű emberek, faunok, kentaurok, szatírok, pigmeusok, óriások stb. A folyókban drágakövek folynak víz helyett, gyógyító, fiatalító források szelik át birodalmát, Indiát, melynek hetvenkét tartománya van. Naponta 30 000 ember lakik jól asztalánál, nincs szegénység, éhség és bűn.

A levél eljut a pápához és a nyugati kancelláriákba, majd III. Sándor pápa követet küld János paphoz. Sajnos a követ sorsáról nem tudunk semmit. Általánosan elfogadott vélemény szerint János pap levele hamisítvány lehetett.

A keresés folytatódik India irányába János pap mesés királysága után, ám ezt nagyban megnehezíti, hogy nem tudják, melyik Indiáról van szó: Nagy-, Kis- vagy Közép-Indiáról. Ráadásul Kis-Indiát a tatár udvarban járó Plano Carpini 1247-ben „India minor sive Ethiopia”-nak (Kis-India vagy Etiópia) nevezi, elmondván, hogy a tatárok megtámadták ezt az országot, melyben fekete muzulmán emberek laknak, akiket etiópoknak neveznek (sejtjük, honnan jön az elnevezés: az etióp szó etimológiája ’naptól leégetett arcú’). Kézai Simon 1282-ben az Aral-tó partján fekvő Korezm melletti Etiópiáról beszél, melyet Kisebb Indiának hívnak. Aztán jön a pofára esés: 1287-ben írja Salimbene Ádám a krónikájában, hogy egy keresztény „Dávid János, Tharsis, a keleti szigetek és a berekesztett népek királya” tatár oldalon harcol, sőt ő a tatárok egyik vezetője, ráadásul 1285-ben fennhéjázó levelet írt IV. László magyar királynak, melyben keresztény létére a kereszténységet támadta.⁹

Azóta is keresik János pap országát, a földi paradicsomot, a portugálok Etiópiában (amelyet Kis-Indiának vesznek), mások a nesztorianus kereszténység területein (Perzsiában, Indiában, Mongóliában, Kínában), tekintve, hogy az újszövetségi hagyomány szerint Tamás apostol az Indiába tartó missziós út kezdetén megkeresztelte a három napkeleti bölcsét. 1321-ben Pietro Vesconte térképkészítő Perzsia, Baktria és India Magna közé tesz egy országot, melynek neve „India parva que est Ethiopia” (parva latinul: kicsi), ez nagyjából a mai Afganisztán, Pakisztán és északnyugat India területére tehető.

9 Bozóki Anita: *János pap országa, a földi paradicsom motívumának története*. Budapest, ELTE, Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék. Irányító: S. Sárdi Margit egy. docens, 2001. (<http://scifi.elte.hu/szakdoli1.pdf>)

HUNOK MELEG-INDIÁBAN

Ezek után bátran levonhatjuk a következtetést, hogy a Magyar Zoltán által gyűjtött monda ennek a középkori legendának egy változata. Ami meglepő benne, az a magyar vonal: a fecske nyakában egy levelet találnak, mely magyarul szól, *s ebből megtudják, hogy még Indiában is élnek magyarok.*

Mielőtt kijelentenénk, hogy a magyar levél a honfikebel bús hülyesége, nézzük, a mai Afganisztán, Pakisztán és Északnyugat-India területének volt-e kapcsolata a magyarokkal. Hogy mi magyar néven nem jártunk ott, az bizonyos. Ám jártak ott más népek, akiknek a velünk való rokonsága nem kizárható: a vörös hunok Kr. u. 390–410 között lerohanták Pundzsábot (Pakisztán és Északnyugat-India), ahol létrehozták a Kidarita Birodalmat. Az 5. században őket a hunok egy másik törzse, az alkhon hunok váltják (másképp fehér hunok vagy heftaliták, azaz a nép, mely nagyon sokak szerint az európai hunokat is kibocsájtotta magából). Ők Közép- és Nyugat-India óriási területeit foglalják el, birodalmuk 670-ig áll fenn. Utódaik ma elsősorban Gudzsarát és Rádzsasztán területén élnek. J. J. Modi indiai párszi (azaz zoroasztriánus vallást követő) tudós a magyarságot és ezen hunokat ugyanazon nép két ágának tartja.¹⁰

Azaz, ha mégis létezik a hun–magyar kapcsolat (amit archeogenetikusaink állítanak, fősodratú történészeink és nyelvészeink tagadnak), akkor a Magyar Zoltán által gyűjtött monda pontosan ennek az Indiába vetődött hun ágának az emlékét őrzi meg. Méghozzá úgy, hogy a középkorban a magyar források soha, egyetlenegyszer sem említik az indiai hunokkal való kapcsolatot (Kézai is csupán azt írja, hogy a Szkítiával szomszédos egyik ország neve Kisebb India). Voltaképpen a 20. század előtt soha senki fel nem vetette ezt a gondolatot.

Ezért a monda semmiképp nem lehet tudós eredetű, fentről lefelé ható: egy olyan elemet őrzi meg, amely kizárólag a néphagyomány által maradt meg. Ebből következik, hogy a mondát a honfoglaló magyarok hozhatták magukkal, és sok századot vészelt át, míg Magyar Zoltán 2021-ben lejegyezte.

10 J. J. Modi: *A hunokról, akik meghódították Indiát.* Budapest, 1926, Avesta Kiadó; valamint Aradi Éva: *A hunok Indiában. A heftaliták története.* Budapest, 2011, Hun-Idea.